

The Investigation of Audit Market Concentration Impact on Audit Fees and Audit Quality

Gholamreza Kordestani*

Associate Professor of Accounting, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran.

Javad Rezazade

Associate Professor of Accounting, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

Mahdi Kazemi Olum

Ph.D. Student of Accounting, Islamic Azad University, Qazvin, Iran.

Mostafa Abdi

Ph.D. Student of Accounting, Islamic Azad University, Qazvin, Iran.

Abstract

Audit Market Concentration reduces the authority of the client's management in choosing audit firms, and, on the contrary, increases the market power of auditors, which results in increased audit fees and reduced audit quality. Audit Market Concentration can increase the independence of the auditors, change the audit fees, and ultimately affect the audit quality. Accordingly, the purpose of this study is to investigate the effect of the audit market Concentration on audit fees and audit quality using regression analysis with a panel data approach. In order to achieve this goal, the data of 78 companies listed in Tehran Stock Exchange during the years 2011-2016 were tested. The findings indicate that the Audit Market Concentration decreases the audit fees and audit quality.

Key words: Audit Fee, Audit Market Concentration, Audit Quality, Independence of Auditors.

* kordestani@soc.ikiu.ac.ir

پژوهش‌های حسابداری مالی
سال دهم، شماره دوم، پیاپی (۳۶)، تابستان ۱۳۹۷
تاریخ وصول: ۱۳۹۷/۰۱/۲۸
تاریخ بازنگری: ۱۳۹۷/۰۵/۱۹، ۱۳۹۷/۰۴/۱۷
تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۵/۲۲
صص: ۸۳-۶۵

بررسی تأثیر تمرکز بازار حسابرسی بر حق‌الزحمه و کیفیت حسابرسی

غلامرضا کردستانی^{۱*}، جواد رضازاده^{**}، مهدی کاظمی‌علوم^{***}، مصطفی عبدی^{****}

^{*}دانشیار، حسابداری، دانشگاه بین‌المللی امام‌خمینی (ره)، قزوین، ایران

kordestani@soc.ikiu.ac.ir

^{**}دانشیار، حسابداری، دانشگاه تربیت‌مدرس، تهران، ایران

j.rezazadeh@modares.ac.ir

^{***}دانشجوی دکتری، حسابداری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قزوین، قزوین، ایران

mkolum1361@gmail.com

^{****}دانشجوی دکتری، حسابداری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قزوین، قزوین، ایران

abdi.accounting@yahoo.com

چکیده

وجود تمرکز در بازار حسابرسی، قدرت و اختیار عمل مدیریت صاحبکار را در انتخاب موسسه‌های حسابرسی کاهش داده و در مقابل، قدرت بازار حسابرسان را افزایش می‌دهد. این موضوع افزایش حق‌الزحمه حسابرسی و کاهش کیفیت حسابرسی را در پی خواهد داشت. همچنین تمرکز بازار حسابرسی افزایش استقلال حسابرسان، تغییر حق‌الزحمه حسابرسی و در نهایت، تغییر کیفیت حسابرسی را به دنبال دارد. هدف از این پژوهش بررسی تأثیر تمرکز بازار حسابرسی بر حق‌الزحمه حسابرسی و کیفیت حسابرسی با استفاده از تحلیل رگرسیون، با رویکرد داده‌های ترکیبی است. برای دستیابی به این هدف، داده‌های ۷۸ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ سنجیده می‌شود. یافته‌های پژوهش ثابت می‌کند تمرکز بازار حسابرسی موجب کاهش حق‌الزحمه حسابرسی و کیفیت حسابرسی می‌شود.

واژه‌های کلیدی: استقلال حسابرسان، تمرکز بازار حسابرسی، حق‌الزحمه حسابرسی، کیفیت حسابرسی

مقدمه

تمرکز بازار حسابرسی^۱ به معنای داشتن سهم زیاد یک یا چند مؤسسه حسابرسی از بازار مؤسسه‌های حسابرسی است. در کشورهای توسعه یافته بازارهای حسابرسی در تسلط چهار مؤسسه بزرگ حسابرسی^۲ هستند. این موضوع به ایجاد تمرکز در بازار حسابرسی منجر شده است [۳۳]. در سال‌های اخیر، سیاست‌گذاران بعضی از کشورهای توسعه یافته درباره آثار بالقوه تمرکز بازار حسابرسی بر حق الزحمه و کیفیت حسابرسی و در نتیجه، پیامدهای اقتصادی آن ابراز نگرانی کرده‌اند [۴۱]. این نگرانی موجب شد تا خزانه‌داری آمریکا (۲۰۰۶) و کمیسیون اروپا^۳ (۲۰۱۰) گزارش‌هایی را منتشر کنند که در آنها به کاهش تمرکز در بازار حسابرسی توصیه شود. همچنین آنها مؤسسه‌های حسابرسی را تشویق کردند که با چهار مؤسسه بزرگ حسابرسی رقابت کنند. در سال ۲۰۱۰، کمیسیون اروپا درباره تسلط زیاد این چهار مؤسسه هشدار داد. این هشدار به ایجاد چندین سازوکار کنترلی منجر شد [۳۳].

برخلاف نگرانی‌های سیاست‌گذاران، برخی از پژوهشگران معتقدند تمرکز بازار حسابرسی باعث کاهش حق الزحمه حسابرسی و افزایش کیفیت حسابرسی می‌شود. هوانگ و همکاران [به نقل از: پیرسون و ترامپتر ۴۳] اعتقاد دارند که سطح بالای تمرکز بازار حسابرسی موجب صرفه‌جویی ناشی از مقیاس و نیز رقابت شدید در بین سایر مؤسسه‌های حسابرسی می‌شود و در نتیجه، حق الزحمه حسابرسی کاهش می‌یابد.

پژوهش‌های انجام شده درباره کیفیت حسابرسی نشان داده‌اند بین تمرکز بازار حسابرسی و کیفیت حسابرسی رابطه مستقیمی وجود دارد [۱۸، ۲۲، ۲۳،

۲۸ و ۳۶]. به گفته نیوتن و همکاران [۳۹]، افزایش تمرکز در بازار حسابرسی باعث کاهش ریسک حسابرسان از نبود صاحبکار می‌شود و به حسابرسان این اطمینان را می‌دهد که فعالیت حسابرسی را با کیفیت بیشتری انجام دهند. همین نکته افزایش استقلال حسابرسان و کیفیت حسابرسی را در پی خواهد داشت؛ با این حال، به گفته حساس یگانه و همکاران [۷]، هر قدر حسابرسان از کیفیت، شهرت و نفوذ در بازار حسابرسی و قدرت چانه‌زنی بیشتری برای تعیین حق الزحمه برخوردار باشد، بر حق الزحمه حسابرسی او افزوده خواهد شد. براساس یافته‌های فوق، رویکردهای متفاوتی درباره تأثیر تمرکز در بازار حسابرسی بر حق الزحمه و کیفیت حسابرسی وجود دارد.

به اعتقاد فرانسیس و همکاران [۲۹] تنها چند مؤسسه بزرگ توانایی حسابرسی شرکت‌های سهامی بزرگ را دارند. این موضوع به افزایش حق الزحمه و کیفیت حسابرسی و نگرانی‌هایی درباره وجود تمرکز در بازار حسابرسی منجر می‌شود؛ البته در بعضی از کشورها بازار حسابرسی بسیار رقابتی و متشکل از مؤسسه‌های کوچک است. وجود این مؤسسه‌های کوچک به حسابرسان انگیزه می‌دهد که برای رقابت، به صاحبکاران تخفیف‌های بیشتری در حق الزحمه حسابرسی را پیشنهاد بدهند. کاهش کیفیت حسابرسی پیامد چنین فضایی است.

با توجه به نتایج متناقض پژوهش‌های پیشین، درک رابطه تمرکز بازار حسابرسی با حق الزحمه و کیفیت حسابرسی اهمیت دارد؛ برای نمونه، یافته‌های هوانگ و همکاران [۳۳] نشان می‌دهد تمرکز بازار حسابرسی موجب افزایش حق الزحمه حسابرسی می‌شود و به دنبال آن، کیفیت حسابرسی نیز افزایش می‌یابد. همچنین نومن و ویلکنز [۴۰] ثابت کردند که

^۱ Audit Market Concentration^۲ Big 4^۳ European Commission

افزایش تمرکز بازار حسابرسی باعث کاهش حق الزحمه حسابرسی می‌شود.

تمرکز بازار حسابرسی در بیشتر کشورها پس از ادغام مؤسسه‌های حسابرسی بزرگ افزایش یافته است. در ایران نیز سهم از بازار سازمان حسابرسی در سال‌های اخیر کاهش یافته است [۳۸] و اکثر ویژگی‌های حسابرسی بزرگ (طبق نظریه اندازه مؤسسه حسابرسی) را ندارد [۱۳]؛ بنابراین نیاز به پژوهش‌هایی است که اثر ساختار بازار حسابرسی و وجود تمرکز در آن را بررسی کنند. در سال‌های اخیر، سازمان حسابرسی به‌منزله مؤسسه بزرگ حسابرسی در بازار حسابرسی ایران فعالیت می‌کند؛ اما رقابت در میان سایر مؤسسه‌های حسابرسی نیز مشاهده می‌شود. نیکبخت و تنانی [۱۴] در این باره معتقدند پس از تشکیل جامعه حسابداران رسمی ایران، انحصار بازار کار حسابرسی شکسته شده و رقابت شدیدی بین حسابرسان شکل گرفته است. به گفته باقرپور و همکاران [۱۶]، قبل از آزادسازی بازار حسابرسی، سازمان حسابرسی بر بازار حسابرسی ایران مسلط بود. محمدرضایی و محد- صالح [۳۸] نشان دادند که سطح تمرکز بازار حسابرسی در ایران پس از آزادسازی بازار حسابرسی کاسته شده و در نتیجه، سهم از بازار سازمان حسابرسی کاهش بسیار زیادی یافته است.

چند پژوهش هم درباره تمرکز بازار حسابرسی در کشور انجام شده است. این تحقیقات نتایج متناقضی داشته‌اند و خلأ شواهد تجربی در این زمینه مشهود است. اورادی و همکاران [۲] نشان دادند که بین شاخص‌های رقابت در بازار حسابرسی و کیفیت حسابرسی رابطه معناداری وجود ندارد. براساس پژوهش اورادی [۱]، تمرکز حسابرسی و فشار رقابتی رقبا با حق الزحمه حسابرسی رابطه منفی و معناداری

دارد. او به این نتیجه رسید که رابطه معناداری میان شاخص‌های رقابت در بازار حسابرسی و کیفیت حسابرسی وجود ندارد. رمضانی و همکاران [۹] دریافتند که بالابودن سهم بازار مؤسسه حسابرسی موجب افزایش کیفیت حسابرسی نشده است. سروش یار و همکاران [۱۰] نشان دادند که افزایش رقابت در بازار حسابرسی به کاهش استقلال حسابرسی منجر می‌شود. یافته‌های حساس یگانه و آذین فر [۶] حاکی از وجود رابطه معناداری بین کیفیت حسابرسی و اندازه مؤسسه حسابرسی است.

با توجه به وجود و قدرت سازمان حسابرسی در بازار حسابرسی ایران و نیز شمار زیاد مؤسسه‌های حسابرسی کوچک، هدف این پژوهش بررسی تأثیر تمرکز بازار حسابرسی بر حق الزحمه و کیفیت حسابرسی با توجه به شرایط رقابتی موجود در بازار حسابرسی است. انگیزه این پژوهش گسترش مبانی نظری مرتبط با تمرکز بازار حسابرسی و تبیین تأثیر آن بر حق الزحمه و کیفیت حسابرسی با استفاده از سایر معیارهای اندازه‌گیری کیفیت حسابرسی است؛ معیارهایی که در پژوهش‌های داخلی گذشته و به‌ویژه پژوهش اورادی [۱] بررسی نشدند. انتظار می‌رود نتایج این پژوهش بتواند دستاوردهایی برای مقررات‌گذاران و به‌ویژه سازمان بورس اوراق بهادار و جامعه حسابداران رسمی ایران داشته باشد و این نهادها، مؤسسه‌های حسابرسی کوچک در ایران را تشویق به ادغام نموده و مؤسسه‌های با اندازه متوسط به فعالیت بپردازند که در نتیجه بتوانند با مؤسسه‌های بزرگ رقابت نمایند و کیفیت حسابرسی را ارتقا بخشند. در ادامه مقاله مبانی نظری و تجربی پژوهش، فرضیه پژوهش، روش‌شناسی و یافته‌های پژوهش ارائه می‌شود.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

تمرکز بازار حسابرسی و حق الزحمه حسابرسی

عوامل گوناگونی بر حق الزحمه حسابرسی تأثیر می‌گذارند. نیکبخت و تنانی [۱۴] نشان دادند اندازه شرکت، پیچیدگی عملیات شرکت، نوع مؤسسه حسابرسی و تورم ارتباط معناداری با حق الزحمه حسابرسی دارند. به گفته اشلمان و جو [۲۸]، تمرکز بازار حسابرسی نیز بر حق الزحمه حسابرسی تأثیرگذار است؛ با این حال، پژوهشگران بسیاری تأثیر تمرکز بازار حسابرسی بر حق الزحمه حسابرسی را بررسی کرده و به نتایج مشابهی نرسیده‌اند. براساس پژوهش‌های انجام‌شده، ارتباط مثبت و منفی و یا نبود ارتباط بین تمرکز بازار حسابرسی و حق الزحمه حسابرسی ممکن است. چند نمونه درباره تأثیر مثبت تمرکز بازار حسابرسی بر حق الزحمه حسابرسی ذکر می‌شود.

دیوان محاسبات آمریکا [۳۲] بیان می‌کند که ناتوانی در انتخاب حسابرس^۱ ممکن است موجب افزایش قدرت بازار مؤسسه‌های حسابرسی شود و در نتیجه، حق الزحمه حسابرسی را افزایش دهد. کارسون و همکاران [۲۰] با انجام‌دادن پژوهشی در استرالیا در بازه زمانی ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۷، به این نتیجه رسیدند که حق الزحمه حسابرسی در دوره‌هایی که چهار یا پنج مؤسسه بزرگ حسابرسی^۲ در بازار حسابرسی حضور داشتند، در مقایسه با دوره‌هایی که شش مؤسسه بزرگ^۳ فعالیت می‌کردند، افزایش داشته و این افزایش برای صاحبکاران کوچک‌تر چشمگیرتر بوده است. برخی از پژوهشگران نشان دادند که پس از سقوط مؤسسه حسابرسی آرتور

آندرسون^۴، قدرت بازار چهار مؤسسه بزرگ حسابرسی باقیمانده بیشتر شده است. این موضوع به کاهش انگیزه رقابت برای صاحبکاران از راه رقابت در قیمت منجر شد که به صورت غیرمستقیم بیان‌کننده رابطه مثبت تمرکز بازار حسابرسی با حق الزحمه حسابرسی است [۳۳].

جوی و همکاران [۲۵] با استفاده از نمونه‌ای از شرکت‌ها در ۱۷ کشور دریافتند که رابطه مستقیمی بین تمرکز بازار حسابرسی و حق الزحمه حسابرسی وجود دارد. چی [۲۴] نیز نشان داد که پس از سقوط مؤسسه حسابرسی آرتور آندرسون، حق الزحمه‌های حسابرسی کلیه صاحبکاران افزایش چشمگیری داشته است. براساس پژوهش آسانا و همکاران [۱۵]، پس از رسوایی شرکت انرون^۵ در سال ۲۰۰۲، حق الزحمه حسابرسی و نسبت حق الزحمه حسابرسی به جمع دارایی‌های صاحبکاران افزایش یافته است.

طبق گزارش اکسرا^۶ [۴۱]، تمرکز بازار حسابرسی در انگلستان به افزایش حق الزحمه‌های حسابرسی منجر شده است. اشلمان و جو [۲۸] با این استدلال که پژوهش‌های پیشین شواهد متناقضی از ارتباط تمرکز بازار حسابرسی با حق الزحمه حسابرسی ارائه می‌کنند، تحقیق دیگری درباره این موضوع کردند و نشان دادند که تمرکز بازار حسابرسی ارتباط معناداری با حق الزحمه حسابرسی دارد.

نتایج پژوهش‌های دیگر نشان‌دهنده تأثیر منفی تمرکز بازار حسابرسی بر حق الزحمه حسابرسی است. از چشم‌انداز تئوری اقتصاد خرد کلاسیک^۷، افزایش تمرکز در بازار حسابرسی موجب تقویت قدرت بازار عرضه‌کنندگان خدمات حسابرسی

^۴ Arthur Andersen

^۵ Enron

^۶ Oxera

^۷ Classical Micro- Economic Theory

^۱ lack of choice

^۲ Big 5

^۳ Big 6

می‌شود و حق الزحمه‌های حسابرسی را کاهش می‌دهد [۳۰]. همچنین تمرکز بازار حسابرسی کاهش ریسک حسابرسان از نبود صاحبکار، افزایش قدرت چانه‌زنی آنها و توانایی تعیین قیمت خدمات حسابرسی را به دنبال دارد [۳۳]. به عبارت دیگر، ممکن است که افزایش تمرکز بازار حسابرسی سبب کاهش حق الزحمه‌های حسابرسی شود. این موضوع ناشی از صرفه‌جویی در مقیاس یا رقابت شدید میان عرضه کنندگان خدمات حسابرسی است [۲۶، ۴۰ و ۴۳].

برخی از پژوهشگران نیز بر بازارها یا رویدادهای خاص حسابرسی، مانند نقش دولت، تأکید می‌کنند. مثلاً ماهر و همکاران [۳۷] نشان دادند که به دلیل رفتار ضد رقابتی دولت فدرال، رقابت در بازار حسابرسی افزایش و حق الزحمه‌های حسابرسی کاهش یافته است. تحقیق ساندروز و همکاران [۴۴] نیز با تمرکز بر بازارهای حسابرسی، کاهش در حق الزحمه‌های حسابرسی برای دوره زمانی ۱۹۸۵ تا ۱۹۸۹ را نشان داد. نومن و ویلکنز [۴۰] هم دریافتند که فاصله جغرافیایی مؤسسه‌های حسابرسی بر سطح رقابت آنها و تعیین حق الزحمه حسابرسی تأثیرگذار است. آنها نشان دادند که حق الزحمه حسابرسی برای مؤسسه‌های حسابرسی متخصص در صنعت که فاصله جغرافیایی بیشتری با صاحبکار دارند، بیشتر است. آنها بدین نتیجه رسیدند که حق الزحمه‌های حسابرسی به صورت منفی با تمرکز بازار حسابرسی ارتباط دارد؛ موضوعی که با یافته‌های پیرسون و ترامپتر [۴۳] مطابقت دارد.

گروه دیگری از پژوهشگران نیز نشان دادند رابطه معناداری بین تمرکز و حق الزحمه حسابرسی وجود ندارد. کالاپور و همکاران [۳۵] طی سال‌های ۲۰۰۰ تا

۲۰۰۵ به ارزیابی و سنجش تمرکز در سطح جهانی پرداختند؛ ولی رابطه معناداری میان تمرکز بازار حسابرسی و حق الزحمه حسابرسی نیافتند. در تحقیقی مشابه، باسیودیس و پاپادی‌میترو [۱۷] بدین نتیجه رسیدند که بین سال‌های ۲۰۰۱ و ۲۰۰۲ حق الزحمه‌های حسابرسی صاحبکاران آرتور/ اندرسون در انگلستان، به علت افزایش در تمرکز بازار حسابرسی، افزایش نیافت.

تمرکز بازار حسابرسی و کیفیت حسابرسی

دی آنجلو در سال ۱۹۸۱ نظریه اندازه حسابرسی را ارائه داد. او اندازه مؤسسه حسابرسی را شاخصی برای کیفیت حسابرسی می‌داند و معتقد است مؤسسه‌های حسابرسی بزرگ نسبت به مؤسسه‌های حسابرسی کوچک کیفیت حسابرسی زیادی دارند. او چند علت برای این مسئله ذکر می‌کند:

- اگر مؤسسه‌های حسابرسی بزرگ نتوانند تحریف‌های مهم در صورت‌های مالی صاحبکاران را کشف و گزارش کنند، منافع زیادی را از دست خواهند داد؛
- کارکنان مؤسسه‌های حسابرسی بزرگ آموزش مستمر و باکیفیت می‌بینند و تیم‌های حسابرسی آنها به علت تعدد و تنوع کارهای حسابرسی می‌توانند به صورت تخصصی در یک صنعت خاص فعالیت کنند؛
- این مؤسسه‌ها حساسیت زیادی به حفظ شهرت خود دارند؛
- مؤسسه‌های حسابرسی بزرگ به علت تعدد صاحبکاران قدرت چانه‌زنی زیادی دارند و می‌توانند مدیریت صاحبکار را زیر فشار قرار دهند [۲۷].

کیفیت حسابرسی تابعی از دو عامل مرتبط با عملکرد حسابررس است؛ شایستگی و عملکرد حرفه‌ای. ممکن است هریک از عوامل تحت تأثیر انگیزه‌های اقتصادی همچون میزان حقالزحمه حسابرسی، کارآیی حسابرسی، دعاوی حقوقی و خدمات مشاوره‌ای قرار گیرند. همچنین کیفیت حسابرسی تحت تأثیر عوامل ساختار بازار مانند میزان رقابت، درجه تمرکز در صنعت، صرفه جویی ناشی از مقیاس و وجود قوانین و مقررات است [۲۱]. شواهدی نیز وجود دارد که ثابت می‌کند افزایش استقلال مؤسسات حسابرسی باعث افزایش کیفیت حسابرسی می‌شود [۵ و ۴۲].

تحقیقات پیشین درباره تأثیر تمرکز بازار حسابرسی بر کیفیت حسابرسی غالباً نشان‌دهنده تأثیر مثبت تمرکز بازار حسابرسی بر کیفیت حسابرسی است. کالاپور و همکاران [۳۵] نشان دادند که افزایش تمرکز بازار حسابرسی با کیفیت بالای اقلام تعهدی ارتباط دارد. نیوتن و همکاران [۳۹] نیز به این نتیجه رسیدند که افزایش تمرکز بازار حسابرسی با کاهش احتمال تجدید ارائه صورت‌های مالی رابطه دارد. همچنین بون و همکاران [۱۹] دریافتند که تمرکز بازار حسابرسی با احتمال بالای تحقق سودهای پیش‌بینی‌شده ازسوی تحلیلگران مرتبط است. نتایج این پژوهش‌ها نشان داد که رابطه مثبتی میان تمرکز بازار حسابرسی با کیفیت اقلام تعهدی وجود دارد.

دیوان محاسبات آمریکا [۳۱ و ۳۲] درباره تأثیرات بالقوه و معکوس تمرکز بازار حسابرسی بر کیفیت حسابرسی هشدار داده است. درباره این موضوع نیز پژوهش‌های تجربی وجود دارد. در این راستا، برخلاف نتایج پژوهش کالاپور و همکاران [۳۰] که از نمونه محدودی استفاده کردند و نشان دادند که

افزایش تمرکز بازار حسابرسی با کیفیت بالای اقلام تعهدی ارتباط دارد، فرانیس و همکاران [۲۹] با نمونه‌ای در سطح ۴۲ کشور و بازه زمانی ۱۹۹۹-۲۰۰۷، به بررسی تأثیر تسلط چهار مؤسسه بزرگ حسابرسی و تمرکز بازار حسابرسی آنها بر کیفیت حسابرسی (که با استفاده از کیفیت اقلام تعهدی، احتمال گزارش سود و شناخت به‌موقع زیان اندازه‌گیری شده بود) پرداختند. یافته‌های آنها نشان داد که در هر ۴۲ کشور رابطه مثبتی بین تسلط چهار مؤسسه بزرگ حسابرسی و کیفیت حسابرسی وجود دارد.

در محیط ایران رمضانی و همکاران [۹] نشان دادند که زیادبودن سهم بازار مؤسسه‌های حسابرسی کیفیت حسابرسی را افزایش نمی‌دهد. آنها بدین نتیجه رسیدند که در اختیار داشتن سهم بیشتر بازار حسابرسی ازسوی مؤسسه‌های خصوصی عضو جامعه حسابداران رسمی موجب کاهش کیفیت حسابرسی می‌شود. حساس‌یگانه و آذین‌فر [۶] نیز در بررسی رابطه کیفیت حسابرسی با اندازه مؤسسه حسابرسی نشان دادند که رابطه معنادار و معکوسی میان اندازه مؤسسه حسابرسی و کیفیت حسابرسی وجود دارد. آنها در پژوهش خود سازمان حسابرسی را مؤسسه بزرگ حسابرسی و مؤسسه‌های کوچک در جامعه حسابداران رسمی را مؤسسه‌های کوچک در نظر گرفتند. محمدرضائی و محمدرضائی [۱۲] با اشاره به اینکه سازمان بورس و اوراق بهادار مؤسسه‌های حسابرسی معتمد بورس را به چهار طبقه دسته‌بندی کرده است، نشان دادند که کیفیت حسابرسی در مؤسسه‌های حسابرسی خصوصی معتمد طبقه اول بیشتر از کیفیت حسابرسی مؤسسات معتمد طبقات دیگر نیست.

اطلاعات مورد نیاز از شرکت‌های فعال در بورس اوراق بهادار تهران، براساس شرایط خاص (۱۳۹۰-۱۳۹۵) جمع‌آوری شده است:

- پایان سال مالی شرکت‌ها پایان اسفندماه باشد؛
- نماد معاملاتی بیش از شش ماه توقف نداشته باشد؛
- داده‌های مالی مورد نیاز شرکت‌ها برای دوره زمانی پژوهش در دسترس باشد؛
- سال مالی شرکت‌ها طی دوره زمانی پژوهش تغییر نکرده باشد؛
- حق الزحمه حسابرسی شرکت‌ها در یادداشت‌های همراه صورت‌های مالی افشا شده باشد؛
- به دلیل ماهیت خاص فعالیت، شرکت‌ها در زمینه‌های بیمه، سرمایه‌گذاری، بانک‌ها و لیزینگ نباشند.

با توجه به شرط‌های بالا، ۷۸ شرکت برای نمونه آماری پژوهش انتخاب شدند.

مدل آزمون فرضیه‌ها

برای آزمون فرضیه‌های نخست و دوم پژوهش، به پیروی از پژوهش هوانگ و همکاران [۳۳] و نومن و ویلکنز [۴۰]، مدل‌های (۱) و (۲) برآورد شده است:

مدل (۱) $LN_AF_{i,t}$

$$= \beta_0 + \beta_1 CONC_{i,t} + \beta_2 LN_TA_{i,t} + \beta_3 RECTA_{i,t} + \beta_4 INVT_{i,t} + \beta_5 LEV_{i,t} + \beta_6 ROA_{i,t} + \beta_7 ADJ_RET_{i,t} + \beta_8 STD_RET_{i,t} + \beta_9 BIG_{i,t} + \beta_{10} SPFIRM_{i,t} + \beta_{11} FIRM_TENURE_{i,t} + \beta_{12} TWO_LOSS_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

مدل (۲) $|DACC|_{i,t}$

$$= \beta_0 + \beta_1 CONC_{i,t} + \beta_2 LN_MV_{i,t} + \beta_3 BM_{i,t} + \beta_4 LEV_{i,t} + \beta_5 BETA_{i,t} + \beta_6 CFO_{i,t} + \beta_7 TWO_LOSS_{i,t} + \beta_8 OWNER_{i,t} + \beta_9 B_IND_{i,t} + \beta_{10} BIG_{i,t} + \beta_{11} SPFIRM_{i,t} + \beta_{12} FIRM_TENURE_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

با توجه به پژوهش‌های قبلی، ارتباط تمرکز بازار حسابرسی با کیفیت حسابرسی واضح و شفاف نیست. برای نمونه، کالاپور و همکاران [۳۵] و نیوتن و همکاران [۳۹] معتقدند که وجود تمرکز بیشتر در بازار حسابرسی باعث ایجاد صرفه جویی در مقیاس و کاهش هزینه‌های حسابرسی می‌شود و بدین ترتیب، حسابرسان تلاش خود را بیشتر معطوف به تقویت کیفیت حسابرسی می‌کنند. استدلال متقابلی نیز در این باره وجود دارد. بون و همکاران [۱۹] و فرانسیس و همکاران [۲۹] معتقدند در بازارهای حسابرسی متمرکز، حسابرسان انگیزه زیادی برای ارتقای کیفیت خدمات خود ندارند. این موضوع به احتمال زیاد موجب بیش‌اطمینانی^۱ آنها می‌شود که نتیجه آن، تضعیف کیفیت حسابرسی است.

فرضیه‌های پژوهش

با توجه به سهم بازار عمده سازمان حسابرسی و نیز افزایش رقابت در میان دیگر مؤسسه‌های حسابرسی داخل کشور در سال‌های اخیر و نیز وجود شواهد متناقض درباره تأثیر تمرکز بازار حسابرسی بر حق الزحمه و کیفیت حسابرسی براساس مبانی نظری و پیشینه پژوهش، فرضیه‌های دوسویه زیر مطرح می‌شود:

فرضیه نخست: تمرکز بازار حسابرسی بر حق الزحمه حسابرسی تأثیر می‌گذارد.

فرضیه دوم: تمرکز بازار حسابرسی بر کیفیت حسابرسی تأثیر می‌گذارد.

روش پژوهش

برای آزمون فرضیه پژوهش از تحلیل رگرسیون با داده‌های ترکیبی^۲ و نسخه ۱۰ نرم‌افزار Eviews و نسخه ۸/۸ Lisrel استفاده شده است. برای این کار،

^۱ Overconfidence

^۲ Pooled Dat

در نگاره (۱) نوع، نماد و نحوه اندازه‌گیری متغیرهای پژوهش به نمایش درآمده است.

نگاره ۱- خلاصه متغیرهای پژوهش

نام متغیر	نماد متغیر	نوع متغیر	نحوه اندازه‌گیری
تمرکز بازار حسابرسی	CONC	مستقل	تمرکز بازار حسابرسی
حق‌الزحمه حسابرسی	LN_AF	وابسته مدل (۱)	$= \left(\frac{\text{حق‌الزحمه حسابرسی شرکت}}{\text{جمع کل حق‌الزحمه حسابرسی در صنعت شرکت}} \right)^2$
کیفیت حسابرسی	DACC	وابسته مدل (۲)	لگاریتم طبیعی حق‌الزحمه حسابرسی شرکت [۳]
مجموع دارایی‌ها	LN_TA	کنترلی	قدرمطلق اقلام تعهدی (مدل تعدیل شده جونز) [۳۴]
نسبت حساب‌های دریافتنی به دارایی‌ها	RECTA	کنترلی	لگاریتم طبیعی مجموع دارایی‌ها در پایان سال [۳]
نسبت موجودی به دارایی‌ها	INVTA	کنترلی	نسبت حساب‌های دریافتنی به جمع دارایی‌ها در پایان سال [۳]
اهرم مالی	LEV	کنترلی	نسبت موجودی‌ها به جمع دارایی‌ها در پایان سال [۳]
بازده دارایی‌ها	ROA	کنترلی	نسبت جمع بدهی‌ها به جمع دارایی‌ها در پایان سال [۱۲]
بازده سالیانه	ADJ_RET	کنترلی	نسبت سود قبل از اقلام غیرعادی تقسیم بر جمع دارایی‌ها در پایان سال [۳]
انحراف معیار بازده	STD_RET	کنترلی	بازده سالیانه سهام صاحبکار منهای بازده سالیانه بازار [۳۳]
دوره تصدی حسابرس	FIRM_TENURE	کنترلی	انحراف معیار بازده روزانه سهام [۳۳]
ارزش بازار	LN_MV	کنترلی	تعداد سال‌هایی که حسابرس عهده‌دار حسابرسی شرکت بوده است [۹]
ارزش دفتری بر بازار	BM	کنترلی	لگاریتم طبیعی ارزش بازار حقوق صاحبان سهام در پایان سال [۳۳]
ضریب بتا	BETA	کنترلی	ارزش دفتری سهام تقسیم بر ارزش بازار سهام در پایان سال [۱۰]
جریان نقد عملیاتی	CFO	کنترلی	ریسک سیستماتیک که با استفاده از الگوی CAPM محاسبه می‌شود [۳۳]
تمرکز مالکیت	OWNER	کنترلی	جریان نقد عملیاتی تقسیم بر جمع دارایی‌ها در پایان سال [۱۰]
استقلال هیئت‌مدیره	B_DIND	کنترلی	درصد مالکیت سهامداران نهادی [۳۳]
مؤسسه‌های حسابرسی بزرگ	BIG	کنترلی	تعداد مدیران غیرموظف در هیئت‌مدیره تقسیم بر تعداد کل مدیران هیئت‌مدیره [۸]
تخصص صنعت حسابرس	SPFIRM	کنترلی	متغیر دوجویی است. اگر مؤسسه حسابرسی صاحبکار یک سازمان حسابرسی یا از حسابرسان با رتبه الف کنترل کیفیت جامعه حسابداران رسمی باشد، عدد ۱ و در غیر این صورت، عدد صفر [۲].
زیان	TWO_LOSS	کنترلی	متغیر دوجویی است. اگر حسابرس صاحبکار دارای بیشترین سهم از بازار حسابرسی باشد یا نسبت مجموع دارایی‌های تمام صاحبکاران هر مؤسسه حسابرسی خاص در صنعت خاص به مجموع دارایی‌های تمام صاحبکاران در این صنعت بیش از ۱۰٪ باشد، عدد ۱ و در غیر این صورت، عدد صفر [۳۳].
اظهارنظر حسابرس	OPMAO	کنترلی	متغیر دوجویی است. اگر صاحبکار برای دو سال متوالی قبل زیان شناسایی کرده باشد، عدد ۱ و در غیر این صورت، عدد صفر [۳۳].

نام متغیر	نماد متغیر	نوع متغیر	نحوه اندازه‌گیری
در غیر این صورت (سایر انواع اظهارنظر)، عدد ۱ [۳۳].			

منبع: یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش

آمار توصیفی داده‌ها

پژوهش یکسان‌اند، آمار توصیفی براساس مدل‌های پژوهش تفکیک نشده و به صورت یکجا ارائه شده است.

نگاره (۲) و (۳) آمار توصیفی داده‌ها را نشان می‌دهد. چون شرکت‌های استفاده‌شده در مدل‌های

نگاره ۲-آمار توصیفی داده‌های کمی پژوهش

نام متغیر	نماد متغیر	میانگین	میانه	حداکثر	حداقل	انحراف معیار	مشاهدات
تمرکز بازار حسابرسی	CON	۰/۲۷۸۳	۰/۱۶۵۴	۱/۰۰۰۰	۰/۰۷۰۵	۰/۲۶۰۱	۴۶۸
حق الزحمه حسابرسی	LN_AF	۶/۷۵۰۸	۶/۷۴۴۷	۸/۰۴۷۹	۵/۵۷۸۹	۰/۶۶۱۹	۴۶۸
کیفیت حسابرسی	DACC	۰/۱۱۲۲	۰/۰۸۲۲	۰/۳۴۷۳	۰/۰۰۷۱	۰/۰۹۲۸	۴۶۸
مجموع دارایی‌ها	LN_TA	۱۳/۵۵۰۹	۱۳/۶۳۱۱	۱۵/۴۲۳۸	۱۱/۵۷۳۵	۰/۹۸۳۳	۴۶۸
نسبت حساب‌های دریافتنی به دارایی‌ها	RECTA	۰/۲۳۴۹	۰/۲۰۸۹	۰/۵۷۲۶	۰/۰۰۷۸	۰/۱۶۷۷	۴۶۸
نسبت موجودی به دارایی‌ها	INVTA	۰/۲۴۶۴	۰/۲۲۵۱	۰/۵۰۸۱	۰/۰۷۶۴	۰/۱۲۲۳	۴۶۸
اهرم مالی	LEV	۰/۵۹۰۰	۰/۶۰۲۰	۰/۹۳۴۷	۰/۲۵۸۷	۰/۱۸۴۸	۴۶۸
بازده دارایی‌ها	ROA	۰/۱۱۰۲	۰/۰۹۴۷	۰/۳۷۶۱	۰-/۰۹۹۳	۰/۱۲۲۳	۴۶۸
بازده سالیانه	ADJ_RET	۰/۱۸۷۲	۰/۰۲۹۹	۱/۹۲۴۰	۰-/۶۳۳۵	۰/۶۵۴۷	۴۶۸
انحراف معیار بازده	STD_RET	۰/۰۲۹۴	۰/۰۲۷۰	۰/۰۶۲۱	۰/۰۱۳۸	۰/۰۱۲۳	۴۶۸
دوره تصدی حسابررس	FIRM_TENURE	۳/۶۱۳۲	۳/۰۰۰۰	۴/۰۰۰۰	۱/۰۰۰۰	۳/۴۳۱۵	۴۶۸
ارزش بازار	LN_MV	۱۳/۳۸۴۶	۱۳/۴۵۲۸	۱۵/۱۸۷۴	۱۱/۳۵۷۶	۱/۰۳۵۹	۴۶۸
ارزش دفتری بر بازار	BM	۰/۴۸۹۱	۰/۴۳۲۲	۱/۰۸۶۷	۰/۰۸۷۹	۰/۲۷۲۶	۴۶۸
ضریب بتا	BR	۰/۶۹۰۸	۰/۶۰۰۰	۲/۳۴۰۰	-۰/۵۹۴۰	۰/۷۹۲۸	۴۶۸
جریان نقد عملیاتی	CFO	۰/۱۵۰۵	۰/۱۲۷۴	۰/۴۶۹۳	-۰/۰۸۵۹	۰/۱۴۳۳	۴۶۸
تمرکز مالکیت	OWNER	۰/۶۰۴۲	۰/۶۹۹۴	۰/۹۴۹۲	۰/۰۰۰۰	۰/۳۰۶۸	۴۶۸
استقلال هیئت‌مدیره	B_DIND	۰/۶۷۱۹	۰/۶۰۰۰	۱/۰۰۰۰	۰/۰۰۰۰	۰/۱۷۶۴	۴۶۸

منبع: یافته‌های پژوهش

نگاره (۲) آمار توصیفی مربوط به متغیرهای کمی پژوهش را نشان می‌دهد که بیانگر پارامترهای توصیفی برای هر متغیر به صورت جداگانه است. برای سنجش تمرکز بازار حسابرسی، به پیروی از

پژوهش هوانگ و همکاران [۲۸]، از شاخص هرفیندال-هیرشمن^۱ استفاده شده است. اگر شاخص هرفیندال محاسبه شده به عدد ۱ نزدیک باشد، بیانگر

^۱ Herfindahl- Hirschman

وجود تمرکز بیشتر در بازار حسابرسی است و اگر به صفر نزدیک باشد، بیانگر نبود تمرکز در بازار حسابرسی است. هرچه مقدار این شاخص کمتر باشد، رقابت بیشتری در بازار وجود خواهد داشت. در این راستا، میانگین و میانه متغیر تمرکز بازار حسابرسی برابر با $۰/۲۷۸۳$ و میانه آن برابر با $۰/۱۶۵۴$ است. حداکثر این متغیر برابر با $۱/۰۰۰۰$ است. به عبارت دیگر، در بازه زمانی پژوهش، شرکت‌هایی وجود داشته‌اند که مؤسسه حسابرسی آنها دارای

بیشترین تمرکز بازار حسابرسی بوده‌اند. همچنین مقدار حداقل این متغیر برابر با $۰/۰۷۰۵$ است. میانگین و میانه متغیر حق‌الزحمه حسابرسی به ترتیب برابر با $۶/۷۵۰۸$ و $۶/۷۴۴۷$ است. میانگین و میانه متغیر کیفیت حسابرسی که با مدل تعدیل شده جونز [۱۱ و ۲۹] اندازه‌گیری شده بود، به ترتیب برابر با $۰/۱۱۲۲$ و $۰/۰۸۲۲$ است. نزدیکی این دو مقدار نشان از توزیع تقریباً نرمال این متغیر دارد. مقدار انحراف معیار این متغیر برابر با $۰/۰۹۲۸$ است.

نگاره ۳- آمار توصیفی داده‌های کیفی پژوهش

نام متغیر	نماد متغیر	نبود		وجود		جمع	
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
مؤسسه‌های حسابرسی بزرگ	BIG	۱۸۶	۳۹/۷۴	۲۸۲	۶۰/۲۶	۴۶۸	۱۰۰
تخصص صنعت حسابر	SPFIRM	۲۷۲	۵۸/۱۲	۱۹۶	۴۱/۸۸	۴۶۸	۱۰۰
زیان	TWO_LOSS	۴۴۹	۹۵/۹۴	۱۹	۴/۰۶	۴۶۸	۱۰۰
اظهارنظر حسابر	OPMAO	۲۵۴	۵۴/۲۷	۲۱۴	۴۵/۷۳	۴۶۸	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

نگاره (۳) آمار توصیفی متغیرهای کیفی پژوهش (متغیرهایی که دارای دو ارزش صفر و یک هستند) را نشان می‌دهد. به طور کلی، تقریباً در ۶۰ درصد شرکت‌ها مسئولیت حسابرسی بر عهده سازمان حسابرسی یا مؤسسه‌های دارای رتبه کنترل کیفیت الف جامعه حسابداران رسمی بوده است. طی ۱۹۶ مشاهده در این پژوهش، حسابررس شرکت متخصص صنعت بوده است. همچنین در ۱۹ مشاهده این پژوهش، شرکت‌های مورد مطالعه در دو سال قبل خود به صورت متوالی زیان گزارش کرده‌اند. تقریباً در ۲۵۴ مشاهده، شرکت‌های نمونه از حسابرسان خود اظهارنظر مقبول دریافت کرده و

آزمون استنباطی

آزمون مانایی

قبل از برآورد مدل، نخست باید پایایی متغیرهای پژوهش بررسی شود. پایایی بدین معناست که میانگین و واریانس متغیرها در طول زمان و کوواریانس متغیرها بین سال‌های مختلف ثابت بوده است. برای بررسی پایایی متغیرها از آزمون لوین، لین و چو^۱ (۲۰۰۲) استفاده شده است. نتایج این آزمون در نگاره (۴) ارائه شده است. احتمال آماره این آزمون برای تک‌تک متغیرهای پژوهش کمتر از $۰/۰۵$ است؛ بنابراین نتایج آزمون نشان می‌دهد که همه متغیرهای پژوهش در سطح معناداری $۰/۰۵$ ، طی

¹ Levin, Lin and Chv

۲۱۴ شرکت اظهارنظری غیر از نوع مقبول را
دریافت کرده‌اند.
قلمرو زمانی پژوهش در سطح پایا بوده و نتایج
مطمئنی از روش آماری مدل‌های رگرسیونی پژوهش
به دست آمده است.

نگاره (۴). آزمون لوین، لین و چو

نام متغیر	نماد متغیر	تعداد وقفه	آماره لوین، لین و چو	احتمال آماره لوین، لین و چو
حق‌الزحمه حسابرسی	LN_AF	(۱۰)	-۱۱/۴۷۳۴	۰/۰۰۰۰
کیفیت حسابرسی	DACC	(۱۰)	-۱۶/۷۲۷۴	۰/۰۰۰۰
تمرکز بازار حسابرسی	CONC	(۱۰)	-۱۱/۰۰۶۰	۰/۰۰۰۰
مجموع دارایی‌ها	LN_TA	(۱۰)	-۵۲/۸۴۴۶	۰/۰۰۰۰
نسبت حساب‌های دریافتی به دارایی‌ها	RECTA	(۱۰)	-۷/۹۴۶۷	۰/۰۰۰۰
نسبت موجودی به دارایی‌ها	INVTA	(۱۰)	-۲/۰۹۰۵	۰/۰۰۰۰
نسبت جاری	LIQ	(۱۰)	-۶/۲۲۳۲	۰/۰۰۰۰
اهرم مالی	LEV	(۱۰)	-۱۲/۳۳۷۶	۰/۰۰۰۰
بازده دارایی‌ها	ROA	(۱۰)	-۳۱/۶۸۹۶	۰/۰۰۰۰
بازده سالیانه	ADJ_RET	(۱۰)	-۲۵/۸۹۴۹	۰/۰۰۰۰
انحراف معیار بازده	STD_RET	(۱۰)	-۲۶/۷۸۸۶	۰/۰۰۰۰
دوره تصدی حسابرسی	FIRM_TENURE	(۱۰)	-۲۲/۰۰۸۶	۰/۰۰۰۰
ارزش بازار	LN_MV	(۱۰)	-۱۹/۲۲۸۵	۰/۰۰۰۰
ارزش دفتری بر بازار	BM	(۱۰)	-۲۲/۰۲۱۹	۰/۰۰۰۰
ضریب بتا	BETA	(۱۰)	-۱۶/۴۷۱۲	۰/۰۰۰۰
جریان نقد	CFO	(۱۰)	-۲۴/۷۸۸۸	۰/۰۰۰۰
تمرکز مالکیت	OWNER	(۱۰)	-۴۲/۸۰۱۲	۰/۰۰۰۰
استقلال هیئت‌مدیره	B_DIND	(۱۰)	-۶/۵۰۸۱	۰/۰۰۰۰
مؤسسه‌های حسابرسی بزرگ	BIG	(۱۰)	-۳/۵۰۳۵	۰/۰۰۰۲
تخصص صنعت حسابرسی	SPFIRM	(۱۰)	-۲/۵۳۹۹	۰/۰۰۵۵
زیان	TWO_LOSS	(۱۰)	-۲/۴۲۱۱	۰/۰۴۷۶
اظهارنظر حسابرسی	OPMAO	(۱۰)	-۲/۷۱۰۵	۰/۰۰۳۴

منبع: یافته‌های پژوهش

آزمون هم‌انباشتگی

داده‌های ترکیبی باید از لحاظ هم‌انباشتگی^۱ نیز
 بررسی شوند. برای این کار از آزمون کائو^۲ (۲۰۰۶)
 استفاده شد که نتایج آن در نگاره (۵) ارائه شده
 است. چون سطح احتمال به‌دست آمده کمتر از ۰/۰۵
 است، فرض صفر این آزمون تأیید نمی‌شود. این بدان
 معناست که ترکیب خطی متغیرها هم‌انباشتگی دارد.

نگاره ۵- آزمون هم‌انباشتگی داده‌های ترکیبی

احتمال	آماره t	مدل
۰/۰۰۰۰	۱۰/۲۵۴۰	مدل (۱)
۰/۰۰۰۰	۱۴/۲۱۶۸	مدل (۲)

منبع: یافته‌های پژوهش

^۱ Cointegration

^۲ Kao

نتایج آزمون فرضیه‌های پژوهش

تأثیر تمرکز بازار حسابرسی بر حق الزحمه حسابرسی

برای بررسی تأثیر تمرکز بازار حسابرسی بر حق الزحمه حسابرسی، مدل (۱) برآورد شد که نتایج آن در نگاره (۶) ارائه شده است. در این پژوهش برای بررسی وجود وابستگی خطی بین متغیرهای مستقل از عامل تورم واریانس^۱ استفاده شد. هم‌خطی بین متغیرهای توضیحی در مدل‌های چندمتغیره موجب می‌شود که ضرایب متغیرهای توضیحی بی‌معنا شوند. در حالت وجود هم‌خطی، علی‌رغم معنادار نبودن ضرایب، R² مدل بزرگ خواهد شد و این نتایج متناقض دارای تورش و ناکارایی خواهد بود [۴].

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده در نگاره (۶)، مشاهده می‌شود که آماره VIF کمی از یک بالاتر است. این مقدار بین بازه بهینه پیش فرضی قرار می‌گیرد که کمینه آن ۱ و بیشینه آن کوچک‌تر از ۵ است. در حالت کلی، این وضعیت عدم هم‌خطی بین متغیرهای مستقل پژوهش را نشان می‌دهد. برای بررسی شرط عدم ناهمسانی واریانس از آزمون بروش-پاگان-گادفری^۲ استفاده شده، که نتایج آن نیز در نگاره (۶) مربوط به آزمون فرضیه ارائه شده است. چون مقدار معناداری آماره این آزمون برابر با ۰/۰۵۷۰ است، نتایج این آزمون بیانگر عدم ناهمسانی واریانس است و مدل باید به روش حداقل مربعات معمولی^۳ برآورد شود. براساس نگاره (۶)، سطح معناداری آزمون چاو برابر با ۰/۰۰۰۰ است که نشان‌دهنده برتری استفاده از روش داده‌های تابلویی

(در برابر داده‌های تلفیقی) است. همچنین، براساس نتیجه آزمون هاسمن، باید برای برآورد مدل از روش تأثیرات ثابت در مقابل روش تأثیرات تصادفی استفاده شود.

برای بررسی استقلال خطاها از یکدیگر از آزمون دوربین-واتسون^۴ استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که این آماره در نگاره (۶) بین ۱/۵ تا ۲/۵ است. نتایج آزمون مذکور در این نگاره نشان می‌دهد که آماره مذکور برابر با ۲/۴۱۷۹ است؛ بنابراین فرض استقلال خطاها از یکدیگر پذیرفته می‌شود. برای سنجش نرمال بودن خطای پسماند از آزمون جارقو-برا^۵ (۱۹۸۱) استفاده شده است. اگر پسماندها به‌صورت نرمال توزیع شده باشد، آماره این آزمون معنادار نخواهد بود. چون مقدار آن (۱۹۸۱) برابر با ۰/۲۶۸۱ و احتمال آن برابر با ۰/۷۲۱۵ است و نیز با توجه به اینکه سطح معناداری این آزمون بزرگ‌تر از ۰/۰۵ محاسبه شده است، نرمال بودن جملات خطا در مدل (۱) پذیرفته می‌شود. نتایج این آزمون در نگاره (۱) ارائه شده است. همچنین مقدار احتمال آماره F برابر با ۰/۰۰۰۰ است که از معناداری کل مدل (۱) حکایت دارد. ضریب تعیین و ضریب تعیین تعدیل‌شده برای مدل (۱) به‌ترتیب برابر با ۰/۹۵۴۳ و ۰/۹۴۰۵ است. پس این نتیجه به دست می‌آید که در مدل (۱) حدود ۹۴ درصد از تغییرات متغیر وابسته (حق الزحمه حسابرسی) با متغیرهای توضیحی مدل (۱) توضیح داده می‌شوند.

^۱ VIF

^۲ Breusch- Pagan- Godfrey

^۳ OLS

^۴ Dorbin- Watson

^۵ Jarque- Bera

نگاره ۶- تأثیر تمرکز بازار حسابرسی بر حق الزحمه حسابرسی

مدل (۱)					
$LN_AF_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 CONC_{i,t} + \beta_2 LN_TA_{i,t} + \beta_3 RECTA_{i,t} + \beta_4 INVTA_{i,t} + \beta_5 LEV_{i,t} + \beta_6 ROA_{i,t} + \beta_7 ADJ_RET_{i,t} + \beta_8 STD_RET_{i,t} + \beta_9 BIG_{i,t} + \beta_{10} SPFIRM_{i,t} + \beta_{11} FIRM_TENURE_{i,t} + \beta_{12} TWO_LOSS_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$					
متغیر توضیحی	نماد متغیر	ضریب برآورده شده	آماره t	معناداری آماره t	هم خطی (VIF)
تمرکز بازار حسابرسی	CONC	-۰/۲۲۶۶	-۴/۱۶۶۲	۰/۰۰۰۰	۱/۴۶۴۹
مجموع دارایی‌ها	LN_TA	۰/۵۶۳۲	۱۸/۹۹۰۰	۰/۰۰۰۰	۱/۳۳۲۵
نسبت حساب‌های دریافتنی به دارایی‌ها	RECTA	۰/۰۵۰۹	۰/۷۴۳۴	۰/۴۵۷۸	۱/۰۹۸۸
نسبت موجودی به دارایی‌ها	INVTA	۰/۳۳۱۶	۳/۳۱۶۸	۰/۰۰۱۰	۱/۱۲۹۶
اهرم مالی	LEV	-۰/۱۷۸۹	-۲/۸۹۵۹	۰/۰۰۴۱	۱/۹۷۶۳
بازده دارایی‌ها	ROA	-۰/۸۷۳۴	-۱۱/۷۹۹	۰/۰۰۰۰	۱/۹۳۴۳
بازده سالیانه	ADJ_RET	۰/۰۲۴۵	۸/۴۳۱۷	۰/۰۰۰۰	۱/۱۹۴۷
انحراف معیار بازده	STD_RET	-۰/۴۰۲۵	-۱/۲۱۴۸	۰/۲۲۵۴	۱/۱۹۷۵
مؤسسه‌های حسابرسی بزرگ	BIG	-۰/۰۶۱۴	-۷/۶۳۹۲	۰/۰۰۰۰	۱/۱۷۶۲
تخصص صنعت حسابرس	SPFIRM	-۰/۰۰۶۹	-۰/۲۳۷۱	۰/۸۱۲۷	۱/۵۷۵۳
دوره تصدی	FIRM_TENURE	-۰/۰۰۰۵	-۰/۱۵۹۵	۰/۸۷۳۳	۱/۳۶۵۹
زیان	TWO_LOSS	۰/۱۲۹۹	۳/۴۹۴۵	۰/۰۰۰۵	۱/۱۵۲۲
مقدار ثابت	C	-۰/۶۴۳۲	-۱/۵۹۷۰	۰/۱۱۱۳	-
آماره بروش - پاگان - گادفری	۱/۷۰۴۷	احتمال آماره بروش پاگان - گادفری	۰/۰۵۷۰	نتیجه آزمون بروش پاگان - گادفری	عدم ناهمسانی واریانس
آماره آزمون چاو	۲/۳۳۲۵	سطح معناداری آزمون چاو	۰/۰۰۰۰	نتیجه آزمون چاو	تابلویی (تأثیرات ثابت یا تصادفی)
آماره آزمون هاسمن	۴۲/۰۱۵۱	سطح معناداری آزمون هاسمن	۰/۰۰۰۰	نتیجه آزمون هاسمن	تأثیرات ثابت
آماره آزمون جاکو - برا	۰/۲۶۸۱	سطح معناداری آزمون جاکو - برا	۰/۷۳۱۵	نتیجه آزمون جاکو - برا	نرمال بودن جملات خطا
ضریب تعیین	۰/۹۵۴۳	ضریب تعیین تعدیل شده	۰/۹۴۰۵	آماره دوربین - واتسون	۲/۴۱۷۹
آماره F	۶۹/۲۶۷۹	معناداری آماره F	۰/۰۰۰۰		

منبع: یافته‌های پژوهش

هستند. اگر مقدار احتمال آماره هر متغیر کمتر از ۰/۰۵ باشد، نشان دهنده معناداری تأثیر آن متغیر بر متغیر وابسته (حق الزحمه حسابرسی) است. مقدار

در نگاره (۶) اعداد مثبت (منفی) در ستون مقدار ضریب نشان دهنده میزان تأثیر مستقیم (معکوس) هریک از متغیرها بر متغیر حق الزحمه حسابرسی

ضریب و احتمال متغیر تمرکز بازار حسابرسی در مدل (۱) به ترتیب برابر با $-۰/۲۲۶۶۲۰$ و $۰/۰۰۰۰$ است. علامت منفی ضریب این متغیر نشان‌دهنده رابطه معکوس متغیر تمرکز بازار حسابرسی با حق الزحمه حسابرسی است. مقدار این ضریب بدین مفهوم است که به ازای یک واحد افزایش در متغیر تمرکز بازار حسابرسی، متغیر حق الزحمه حسابرسی $۰/۲۲۶۶$ واحد کاهش می‌یابد. همچنین مقدار احتمال آن نشان‌دهنده معناداری رابطه است؛ در نتیجه، فرضیه نخست پژوهش تأیید می‌شود. به عبارت دیگر، تمرکز بازار حسابرسی حق الزحمه حسابرسی را کاهش می‌دهد.

تأثیر تمرکز بازار حسابرسی بر کیفیت حسابرسی

نتایج آزمون پیش‌فرض‌های رگرسیون برای مدل (۲) در نگاره (۷) ارائه شده است. این نتایج نشان

می‌دهد که: طبق نتایج آزمون عامل تورم واریانس (VIF)، بین متغیرهای مستقل هم‌خطی وجود ندارد؛ طبق نتایج آزمون بروش-پاگان-گادفری، مشکل ناهمسانی واریانس نیز وجود ندارد و چون احتمال آماره چاو برابر با $۰/۲۳۵۵$ است، مدل باید به صورت داده‌های تلفیقی برآورد شود و در نتیجه، نیازی به اجرای آزمون هاسمن نیست. آماره دوربین-واتسون در مدل (۲) بین $۱/۵$ تا $۲/۵$ است؛ بنابراین فرض استقلال خطاها از یکدیگر پذیرفته می‌شود. نتایج آزمون جاکوبو-برا (۱۹۸۱) نیز نشان داد که پسماندها به صورت نرمال توزیع شده‌اند. مقدار احتمال آماره F نشان‌دهنده معناداری کل مدل است. مقدار ضریب تعیین تعدیل شده برای این مدل برابر با $۰/۳۱۶۲$ و نشان‌دهنده مقدار توضیح متغیر وابسته (کیفیت حسابرسی) از سوی متغیرهای توضیحی مدل (۲) است.

نگاره ۷- تأثیر تمرکز بازار حسابرسی بر کیفیت حسابرسی

$ DACC _{i,t} = \beta_0 + \beta_1 CONC_{i,t} + \beta_2 LN_MV_{i,t} + \beta_3 BM_{i,t} + \beta_4 LEV_{i,t} + \beta_5 BETA_{i,t} + \beta_6 CFO_{i,t} + \beta_7 TWO_LOSS_{i,t} + \beta_8 OWNER_{i,t} + \beta_9 B_IND_{i,t} + \beta_{10} BIG_{i,t} + \beta_{11} SPFIRM_{i,t} + \beta_{12} FIRM_TENURE_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$						مدل (۲)
متغیر توضیحی	نماد متغیر	ضریب برآورده شده	آماره t	معناداری آماره t	هم‌خطی (VIF)	
تمرکز بازار حسابرسی	CONC	$-۰/۰۳۱۳$	$-۲/۴۲۸۶$	$۰/۰۱۵۵$	$۱/۴۲۱۸$	
ارزش بازار	LN_MV	$-۰/۰۱۰۹$	$-۳/۱۰۴۶$	$۰/۰۰۲۰$	$۱/۵۰۳۵$	
ارزش دفتری بر بازار	BM	$-۰/۰۶۸۲$	$-۶/۳۲۲۵$	$۰/۰۰۰۰$	$۱/۲۷۳۰$	
اهرم مالی	LEV	$۰/۰۰۷۳$	$۰/۳۹۸۱$	$۰/۶۹۰۷$	$۱/۷۴۷۸$	
ریسک سیستماتیک	BETA	$-۰/۰۱۷۶$	$-۰/۷۳۷۷$	$۰/۴۶۱۱$	$۱/۰۸۲۰$	
جریان نقد	CFO	$۰/۰۰۴۴$	$۱/۰۳۳۵$	$۰/۳۰۱۹$	$۱/۳۰۲۳$	
زیان	TWO_LOSS	$۰/۰۴۰۳$	$۱/۲۶۰۱$	$۰/۲۰۸۳$	$۱/۱۶۱۱$	
تمرکز مالکیت	OWNER	$۰/۰۱۱۷$	$۱/۳۲۸۰$	$۰/۱۸۴۸$	$۱/۲۴۸۷$	
استقلال هیئت مدیره	B_DIND	$-۰/۰۰۲۵$	$-۰/۱۳۲۷$	$۰/۸۹۴۴$	$۱/۱۳۵۰$	
مؤسسه‌های حسابرسی بزرگ	BIG	$۰/۰۱۹۴$	$۳/۲۶۵۰$	$۰/۰۰۱۲$	$۱/۲۱۹۸$	
تخصص صنعت	SPFIRM	$-۰/۰۱۰۰$	$-۱/۴۱۴۲$	$۰/۱۵۸۰$	$۱/۵۸۵۴$	

مدل (۲)					
$ DACC _{i,t} = \beta_0 + \beta_1 CONC_{i,t} + \beta_2 LN_MV_{i,t} + \beta_3 BM_{i,t} + \beta_4 LEV_{i,t} + \beta_5 BETA_{i,t} + \beta_6 CFO_{i,t} + \beta_7 TWO_LOSS_{i,t} + \beta_8 OWNER_{i,t} + \beta_9 B_IND_{i,t} + \beta_{10} BIG_{i,t} + \beta_{11} SPFIRM_{i,t} + \beta_{12} FIRM_TENURE_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$					
متغیر توضیحی	نماد متغیر	ضریب برآورده شده	آماره t	معناداری آماره t	هم خطی (VIF)
حسابرس					
دوره تصدی	FIRM_TENURE	۰/۰۰۰۱	۰/۱۹۱۲	۰/۸۴۸۴	۱/۳۵۹۹
مقدار ثابت	C	۰/۲۶۷۴	۴/۷۰۱۵	۰/۰۰۰۰	-
آماره بروش - پاگان - گادفری	۱/۷۷۳۰	احتمال آماره بروش - پاگان - گادفری	۰/۰۵۰۱	نتیجه آزمون بروش - پاگان - گادفری	عدم ناهمسانی واریانس
آماره آزمون چاو	۱/۱۲۷۴	سطح معناداری آزمون چاو	۰/۲۳۵۵	نتیجه آزمون چاو	تلفیقی
آماره آزمون جارجیو - برا	۰/۲۴۳۸	سطح معناداری آزمون جارجیو - برا	۰/۸۸۵۲	نتیجه آزمون جارجیو - برا	نرمال بودن جملات خطا
ضریب تعیین	۰/۳۳۹۰	ضریب تعیین تعدیل شده	۰/۳۱۶۲	آماره دوربین - واتسون	۱/۹۶۴۷
آماره F	۶/۰۴۵۵	معناداری آماره F	۰/۰۰۰۰		

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج آزمون فرضیه دوم پژوهش در نگاره (۷) ارائه شده است. مقدار ضریب و احتمال متغیر تمرکز بازار حسابرسی در مدل (۲) به ترتیب برابر با ۰/۳۱۳- و ۰/۰۱۵۵ است. چون مقدار احتمال این متغیر کمتر از ۰/۰۵ است، این متغیر تأثیر معناداری بر متغیر وابسته (کیفیت حسابرسی) خواهد داشت. همچنین علامت ضریب این متغیر منفی است؛ یعنی تمرکز بازار حسابرسی تأثیر معکوسی بر کیفیت حسابرسی دارد و هنگام افزایش تمرکز بازار حسابرسی برابر با یک واحد، کیفیت حسابرسی برابر با ۰/۳۱۳ واحد کاهش می‌یابد. در نتیجه، فرضیه دوم پژوهش تأیید می‌شود. به عبارت دیگر، تمرکز بازار حسابرسی کیفیت حسابرسی را کاهش می‌دهد.

نتیجه‌گیری

پس از تشکیل جامعه حسابداران رسمی ایران در اوایل دهه گذشته، انحصار بازار کار حسابرسی شکسته شد، رقابت شدیدی بین حسابرسان شکل گرفت و سهم از بازار سازمان حسابرسی کاهش

یافت. احتمال دارد که متمرکز شدن بازار حسابرسی ایران بر سازمان حسابرسی و یک یا دو مؤسسه دیگر موجب کاهش رقابت در بین این مؤسسات بزرگ، افزایش سهم از بازار آنها، افزایش حق الزحمه حسابرسی غیررقابتی آنها و سرانجام کاهش کیفیت حسابرسی شود؛ بنابراین در پژوهش حاضر به بررسی تأثیر تمرکز بازار حسابرسی بر حق الزحمه حسابرسی و کیفیت حسابرسی با توجه به شرایط رقابتی موجود در بازار حسابرسی پرداخته شده است. در این راستا، دو دیدگاه مطرح شد. در دیدگاه نخست، افزایش تمرکز بازار حسابرسی منجر به افزایش قدرت بازار حسابرسان، افزایش خودرضایتی حسابرسان و به دنبال آن، افزایش حق الزحمه حسابرسی و کاهش کیفیت حسابرسی می‌شود. براساس دیدگاه دوم، افزایش تمرکز در بازار حسابرسی منجر به صرفه‌جویی ناشی از مقیاس و تشدید رقابت در بین دیگر مؤسسه‌های حسابرسی و در نتیجه، کاهش حق الزحمه حسابرسی و افزایش کیفیت حسابرسی می‌شود.

می‌شود که جامعه حسابداران رسمی ایران سازوکارهای کنترلی لازم را در این راستا فراهم کند. همچنین افزایش تمرکز بازار حسابرسی باعث می‌شود که رقابت شدیدی در بین مؤسسه‌های دیگر شکل گیرد. این احتمال وجود دارد که تشدید رقابت در بازار حسابرسی ایران استقلال مؤسسه‌های حسابرسی خصوصی را تهدید کند. در راستای موضوع این پژوهش، به پژوهشگران آتی پیشنهاد می‌شود که تأثیر افزایش یا کاهش تمرکز بازار حسابرسی بر استقلال حسابرسی را نیز بررسی کنند.

منابع

۱. اورادی، جواد. (۱۳۹۵). *تأثیر رقابت در بازار حسابرسی بر حق الزحمه حسابرسی و کیفیت حسابرسی: نقش اندازه بازار حسابرسی*. کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه فردوسی، مشهد.
۲. اورادی، جواد، نصیرزاده، فرزانه و رضا حصارزاده. (۱۳۹۵). *تأثیر رقابت در بازار حسابرسی بر کیفیت حسابرسی: نقش اندازه بازار حسابرسی*. *اولین همایش ملی حسابرسی و نظارت مالی ایران*. مشهد، ایران.
۳. ایمانی‌برندقی، محمد، عبدی، مصطفی و مهدی کاظمی‌علوم. (۱۳۹۶). *بررسی تأثیر تنوع جنسیتی در کمیته حسابرسی بر حق الزحمه حسابرسی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران*. *بررسی‌های حسابداری و حسابرسی*، سال بیست و چهارم، شماره ۳، صص ۳۰۳-۳۲۲.
۴. بنی‌مهد، بهمن، عربی، مهدی و شیوا حسن‌پور. (۱۳۹۵). *پژوهش‌های تجربی و روش‌شناسی در حسابداری*، تهران: انتشارات ترمه.

یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که تمرکز بازار حسابرسی موجب کاهش حق الزحمه حسابرسی می‌شود. این موضوع مطابق با یافته‌های دانوس و اچنسیر [۲۱]، گتسر [۲۵]، نومن و ویلکنز [۳۵] و پیرسون و ترامپتر [۳۸] است و با یافته‌های چوی و همکاران [۲۰]، فرانیس و همکاران [۲۴] و هوانگ و همکاران [۲۸] تطابق ندارد. این نتایج شواهدی ارائه می‌کند که براساس آنها، تمرکز بازار حسابرسی در ایران موجب صرفه‌جویی ناشی از مقیاس و نیز رقابت شدیدی در بین دیگر مؤسسه‌های حسابرسی می‌شود و در نتیجه، حق الزحمه حسابرسی کاهش می‌یابد. یافته دیگر پژوهش نشان داد که تمرکز بازار حسابرسی موجب کاهش کیفیت حسابرسی می‌شود؛ نکته‌ای که مطابق با یافته‌های رمضانی و همکاران [۶]، بون و همکاران [۱۴] و فرانیس و همکاران [۲۴] است و با یافته‌های هوانگ و همکاران [۲۸] و نیوتن و همکاران [۳۴] مطابقت ندارد. براساس این یافته، تمرکز بازار حسابرسی در ایران باعث تشدید رقابت ناسالم در میان مؤسسه‌های حسابرسی کوچک می‌شود و در نتیجه، برای پوشش ریسک از دست دادن صاحبکار، حق الزحمه حسابرسی و کیفیت حسابرسی کاهش می‌یابد.

پیشنهاد می‌شود که مراجع ذی‌صلاح مانند جامعه حسابداران رسمی ایران برنامه‌هایی را برای پایش مستمر و نظارت مبنی بر افزایش تمرکز در بازار حسابرسی تدوین و عملیاتی کنند. بیشتر مؤسسه‌های حسابرسی در ایران از نوع مؤسسه‌های کوچک هستند. این موضوع انگیزه‌های حسابرسان برای رقابت در زمینه ارائه تخفیف حق الزحمه حسابرسی به صاحبکاران را افزایش می‌دهد و احتمال دارد که کیفیت حسابرسی کاهش یابد؛ بنابراین پیشنهاد

۵. جعفری، علی، جعفری، همت، حسینی، محمد و امیر رسانیان. (۱۳۹۲). بررسی تأثیر چرخش حساب‌رسان بر کیفیت حسابرسی شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران. *دانش حسابرسی*، سال سیزدهم، شماره ۵۱، صص ۲۵-۴۲.
۶. حساس یگانه، یحیی و کاوه آذین‌فر. (۱۳۸۹). رابطه بین کیفیت حسابرسی و اندازه مؤسسه حسابرسی. *بررسی‌های حسابداری و حسابرسی*، سال هفدهم، شماره ۶۱، صص ۸۵-۹۸.
۷. حساس یگانه، یحیی، برزیده، فرخ، تقوی‌فرد، محمدتقی و محمد فرهمندسیدآبادی. (۱۳۹۵). بررسی تأثیر گردش اجباری مؤسسه‌های حسابرسی بر حق الزحمه حسابرسی و رقابت در بازار حسابرسی. *بررسی‌های حسابداری و حسابرسی*، سال بیست و سوم، شماره ۳، صص ۳۳۳-۳۵۲.
۸. رضازاده، جواد، عبدی، مصطفی و مهدی کاظمی‌علوم. (۱۳۹۶). ویژگی‌های کمیته حسابرسی و تجدید آراء صورت‌های مالی». *پژوهش‌های حسابداری مالی*، سال ۹، شماره ۲، صص ۱-۱۶.
۹. رمضان، علی اکبر، بنی‌مهد، بهمن و رمضانعلی رؤیایی. (۱۳۹۴). سهم بازار حسابرسی و اظهارنظر حسابرس: شواهدی از بخش خصوصی حسابرسی». *دانش حسابداری و حسابرسی مدیریت*، سال چهارم، شماره ۱۳، صص ۷۷-۸۶.
۱۰. سروش یار، افسانه، بنی‌مهد، بهمن، وکیلی‌فرد، حمیدرضا و هادی امیری. (۱۳۹۳). «تأثیر رقابت در بازار حسابرسی بر استقلال حسابرس و کیفیت صورت‌های مالی شرکت‌های پذیرفته‌شده
- در بورس اوراق بهادار تهران. *بورس اوراق بهادار*، سال هفتم، شماره ۲۸، صص ۷۷-۹۴.
۱۱. مجتهدزاده، ویدا و زهرا بابایی. (۱۳۹۱). تأثیر کیفیت حسابرسی مستقل بر مدیریت سود و هزینه سرمایه سهام. *دانش حسابداری مالی*، سال دوم، شماره ۴، صص ۹-۲۸.
۱۲. محمدرضائی، فخرالدین و مهدی محمدرضائی. (۱۳۹۴). بررسی رابطه بین رتبه مؤسسات حسابرسی معتمد سازمان بورس و اوراق بهادار و کیفیت حسابرسی. *دانش حسابداری و حسابرسی مدیریت*، سال چهارم، شماره ۱۴، صص ۱-۱۳.
۱۳. محمدرضائی، فخرالدین و احمد یعقوب نژاد. (۱۳۹۶). اندازه مؤسسه حسابرسی و کیفیت حسابرسی: نقد نظری، نقد روش پژوهش و آراء پیشنهادات. *پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی*، سال نهم، شماره ۳۴، صص ۳۱-۵۹.
۱۴. نیک بخت، محمدرضا و محسن تنانی. (۱۳۸۹). آزمون عوامل مؤثر بر حق الزحمه حسابرسی صورت‌های مالی. *پژوهش‌های حسابداری مالی*، سال دوم، شماره ۴، صص ۱۱۱-۱۳۲.
15. Asthana, S., Balsam, S. & S. Kim. (2009). The effect of Enron, Andersen, and Sarbanes-Oxley on the U.S. market for audit services. *Accounting Research Journal*, Vol. 22, No. 1, Pp. 4- 26.
16. Bagherpour, M., Monroe, G. & G. Shailer. (2014). Government and managerial influence on auditor switching under partial privatization. *Journal of Accounting and Public Policy*, vol. 33, No. 4, Pp. 372-390.
17. Basioudis, I. G. & M. Papadimitriou. (2007). An Analysis of UK Andersen Clients Pre- and Post-Andersen Demise: Where Have They
18. Blankley, A. I., Hurtt, D.N. & J. MacGregor. (2012). Abnormal audit fees and restatements. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, Vol. 31, No. 1, Pp. 79-96.

- 42 countries. *Contemporary Accounting Research*, Vol. 30, No. 1, Pp. 325–355.
30. Gettler, L. (2004). PwC exits NAB audit race, but stays close. *The Age* (June 5). Available at: <http://www.theage.com.au/articles/2004/06/04/1086203633877.html>.
31. Government Accountability Office (GAO). (2008). Audits of Public Companies: Continued Concentration in Audit Market for Large Public Companies Does Not Call for Immediate Action. Washington, DC: GAO.
32. Government Accountability Office (GAO). (2003). Public Accounting Firms: Mandated Study on Consolidation & Competition. Washington, DC: GAO.
33. Huang, T.C., Chang, H. & J. R. Chiou. (2016). Audit Market Concentration, Audit Fee, and Audit Quality: Evidence from China. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, Vol. 35, No. 2, Pp. 121–145.
34. Jones, J. (1991). Earnings management during import relief investigations. *Journal of Accounting Research*, Vol. 29, No. 2, Pp. 193–228.
35. Kallapur, S., Sankaraguruswamy, S. & Y. Zang. (2010). Audit Market Concentration and Audit Quality. Working paper, Indian School of Business, National University of Singapore and Singapore Management University.
36. Lobo, G., & Y. Zhao. (2013). Relation between audit effort and financial reporting misstatements: Evidence from quarterly and annual restatements. *The Accounting Review*, Vol. 88, No. 4, Pp. 1385–1412.
37. Maher, M. W., Tiessen, P., Colson, R. & A. J. Broman. (1992). Competition and audit fees. *The Accounting Review*, Vol. 67, No. 1, Pp. 199–211.
38. MohammadRezaei, F. & N. Mohd-Saleh. (2016). Audit report lag: the role of auditor type and increased competition in the audit market. *Accounting and Finance*, Accepted manuscript, doi: 10.1111/acfi.12237.
39. Newton, N. J., Wang, D. & M. S. Wilkins. (2013). Does a lack of choice lead to lower quality? Evidence from auditor competition and client restatements. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, Vol. 32, No. 3, Pp. 31–67.
19. Boone, J. P., Khurana, I. K. & K. K. Raman. (2012). Audit market concentration and auditor tolerance for earnings management. *Contemporary Accounting Research*, Vol. 29, No. 4, Pp. 1171–1203.
20. Carson, E., Simnett, R., Soo, B. & S. Wright. (2012). Changes in audit market competition and the Big N premium. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, Vol. 31, No. 3, Pp. 47–73.
21. Catanach, W. (1999). The International Debate Over Mandatory Auditor Rotation: A Conceptual Research Framework. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, Vol. 8, No. 1, Pp. 43–66.
22. Chaney, P. K. & K. L. Philipich. (2002). Shredded reputation: The cost of audit failure. *Journal of Accounting Research*, Vol. 40, No. 4, Pp. 1221–1245.
23. Chaney, P. K., Jeter, D. C. & P. E. Shaw. (2003). The impact on the market for audit services of aggressive competition by auditors. *Journal of Accounting and Public Policy*, Vol. 22, No. 6, Pp. 487–516.
24. Chi, W. (2006). The effect of the Enron-Andersen affair on audit pricing. *The ICAI Journal of Audit Practice*, Vol. 3, No. 2, Pp. 35–59.
25. Choi, J. H., Kim, J. B., Lee, Y. & H. Y. Sunwoo. (2017). Audit Market Concentration and Audit Fees: An International Investigation. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2985877.
26. Danos, P. & J. W. Eichenseher. (1986). Long-term trends toward seller concentration in the U.S. audit market. *The Accounting Review*, Vol. 61, No. 4, Pp. 633–650.
27. DeAngelo, L. E. (1981). Auditor size and audit quality. *Journal of Accounting and Economics*, Vol. 3, No. 3, Pp. 183–189.
28. Eshleman, J. D. & P. Guo. (2014). Abnormal audit fees and audit quality: The importance of considering managerial incentives in tests of earnings management. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, Vol. 33, No. 1, Pp. 117–138.
29. Francis, J. R., Michas, P. N. & S. E. Seavey. (2013). Does audit market concentration harm the quality of audited earnings? Evidence from audit markets in

- International of Accounting*, Vol. 25, No. 1, Pp.71- 86.
43. Pearson, T. & G. Trompeter. (1994). Competition in the market for audit services: The effect of supplier concentration on audit fees. *Contemporary Accounting Research*, Vol. 11, No. 1, Pp. 115- 135.
 44. Sanders, G., Allen, A. & L. Korte. (1995). Municipal audit fees: Has increased competition made a difference? *Auditing: A Journal of Research*, Vol. 42, No. 3, Pp. 625- 658.
 40. Numan, W. & M. Willekens. (2012). An empirical test of spatial competition in the audit market. *Journal of Accounting and Economics*, Vol. 53. No. 1 and 2, Pp. 450- 465.
 41. Oxera. (2006). Competition and Choice in the U.K. Audit Market: Prepared for the Department of Trade and Industry and Financial Reporting Council. Oxford, U.K.: Oxera Consulting.
 42. Park, S.H. (1990). Competition, Independence and Audit Quality: the Korean Experience. *the*